

0-16

ser.181 Am/8/51 Isaac MogoBoya.

K34/51

6
1/20

1 Mog Moxoboya's Tribe, History & Custom

Leina la naxa ye ke xa Mogoboya Komme dikxoši tša yona ke tše! Kxoši ya pele ke terub Serurubele Seruruhele sa lešoka ke bofa le mabala a ka Serurubele Bana ba xaxwe ke Mokxadia Lotili Peu. Byale kxoši e be e kwana le Mokxadiolote Mokaadiolote e be e le mosetsana, kabaka leo dukula (Manaka a dipula) a pe a filwe Mokxadiolote. Kabaka leo xwa tsoxa mtherefere wa ntwā xwa fenywa Peu. Boxoši ya e bu bya Mokxadi aloto

- (2) Mokxadiolote
- (3) Sefebele o pelexwa ke ngwana Phalane.
- (4) Sekxobe o belixilwe ke ngwanaramodike bana ba xaxwe Ke Trobejane Letsolo, Ramatladi Thibulle, Mothlolo
- (5) Letsolo o belixwa ke ngwana Phalane ngwana wa xaxwe ke Lesetše
- (6) Lesetše o belexwa ke ngwana Ramodike Bana ba xaxwe. Ramoba, Tau, ke bana ba mosadi.
- (7) Ramoba o belexwa ke ngwana Ramodike xa bana ba xaxwe, Molesele, Mmutle, Charles Mahoikinyane xoba Mokxoko le Mototo
- (8) Molesele, o belixwa ke ngwana Phalane bana ba xaxwe Ledikwa, Lethšona Marutla

2 Byale ka dithšaba kamoka, thšaba se le sona se tšwa, thoko ya Leboa (north)

Komme ke sowa sethšaba sa pele mo naxena ye.

Ditaba tša kxoši Sekxobe

Kxoši Sekxobe o bolailwe ke ba Maxakala le BaxaMasoma. Lekeke e be e le wa xa Masoma, xomme e le lexoto la Moxoboya. Xomme motho yo a tswaxo mošate a baka seolo le motho wa xa Masoma. Motho yo a tšwaxo mošate a bolaya wa xa Masoma. Motho yo o be a dutše le ba xa Maroma peela yena e le Motswetla.

ser.181

Byale xe Baxamarema be bexa kxoši taba ye base ke ba dihlokomela. Ke xona, ba xa Masoma ba tsebiša Ba Maxakala taba ye. Xomme ba rapa dira ba tla ba bolaya kxoši Sekxobe Xomme ka moraxo ba tllile, ba bolaya morwa, weina la xaxwe ke Metsolo. Xomme e be e sa noba wona mpherefere wola wa Mathomo. Ke xona kxoši Lesetše a thšobilexo, le sethšaba se se ngwe, xomme a ya Mphanama, koa Thoko ya Maroteng ka mošo wola wa Lepelle. Xomme a dula xona mengwaxa ye 2 xoba ye 3. Xomme ka moraxo ba xoma, ba tla xo dula xa Kwatapane (xo letswalo) Xomme Letswalo (Pudile) a bitsa. Ba xa Mamabolo xore a tle a busetše ba xa Mogoboya naxeng ya bona. Xomme ba tla ba raka ba xa Masoma, ba boela Mamotswiri, Ke xona Mogoboya a dulo Sexabeng, xomme xe ba tloxa Sexabeng ba tla Mesorong.

3

Misorong

Ke mo kxoši Lesetše a bolailwexo ke Maswatsi. Xo bexo le mokete o moxolo wa mabyalwa. Byale xe dira tšeo xe di tšwelela bare ke ba thoka (Shangane) Xomme xe ba tsere mo motseng, ba hweditše batho ba taxilwe xomme ba bolaya batho ka bontše:

Maswatsi ka moraxo ba ile ba ya Tswetla xomme xe ba tšo boya ba bolawa ke Marota xo tu le Baxa Moxoboya xomme e be e le merape ye mentše ye e bolaillexo Maswatsi.

Kamoba. Xa xo kwale taba ye nupe ye a kelexo a e dira. Ke yena a dirilexo dikomana. Dikomana di be di le Phalaborwa Xomme tše di ling xona muretli wa tšona ke manake. Xe a hwile xo busetše Tau morwaxe. Xo ema sebakeng sa Malesele.

~~xxx~~ Malesele

Ke yo ditaba di senyexilexo ka yena Ke mehleng ya xaxwe naxa ye e tswelelo ripa tše 4. Seripa se sengwe makxoa a file Bakxaxa, sesengwe Mohlaba se se ngwe Amatola xomme se songwe ke di plase tša Makxowa.

Taba ye e mo tšwentšexo oš be a lwala a hlakane hloxo (Sexafa) Xo be xo se taba ye a e hlokomelang. O be a se na taba le ba xabo. O be a ba roka mo motseng wa xaxwe.

ser.181

4

Leina la naxa ye e bitšwa xa Moxoboya xomme dikxoši tše di badilwexo tše di be di buša xo fihla fa! Bohloba-tšatši. Lekutswi, xomme noka ye ke Mollane le BaxaMaake, xe ba sa dula Molatle (Bokxaxa b o boso) ka Borwa (south) Bya bohloba tšatši Mollavane ke Mode ke mollwane le ba xa Sebela Ka Borwa Mollwane ke dithoba Mmaphotwane. Ke mollwane le Ntwampe. Xo fihla south west. Xomme ka mo xodimo xa dithoba ke xa Moxoboya. Xomme xo thoma northwest xo fihla north east Mollane ke. Noka ya Lethšitele xo xofara le Mawatola (Letswalo)

Xomme xa e le ba xa Maake ba kxopetše ba xa Moxoboya xore ba dule ka mo fase xo thuba ya Morobone, ba tšwa ba thšaba Mapuno. Ba dumeletšwe ke, kxosi Lesetše.

5

Country

Maina a dithoba Madingwane Marobone, Moetše-Pule, naxa e tatwa ke kxoka. Thaba e šobe. thaba ye e na le mafsika a kopareng xomme a dirile lešoba (hole)

Mmapholwane, Makhokhowane, Mopo-wa-tlou, sapelo, Mathukhule Thoba-ya-Tswetla, Maimele le Serare Sereto sa yona se re Serare xešu-mekxoteng Mafuding xa ra xo dikwa. Bolla thaxaleretše xa lla theko bo sele. Thaba ye e na le tuna le le xolo kaxobane maxoši a kxale a a hwilexo a beilwe xona. Xomme ke mo xo bitswaxo Badimong Mo fase xa yona, (Mibitleng) xo na le Mexoko. Ke xore pitša tse e sale xe dibopya xa diešo tša apea selo. Xomme di na le merifsi ya tšona. Xomme xe ngwaxa o fedile xo išwa dithlawa (temites) le marotse xo fa badimo xona.

6

Diroka

Mode Ngwabu Lehlabine
 Lephapare le Lethšitele
 Tse kamoka ditsena Letaba.

7

Village hut

Xa xo dumelelwe xore motse o axiwe ke ngoka tse pedi.
Xe xo ka direxa byalo motse o a swa.

Xo khuduxa xa motse

Xe motse o khuduxa xo bitšwa yona ngaka yela, xore e
laole ka ditaola, mo motse o swanetšexo xo axiwa xona, le ka
mo kxoro ya motse e swanetšexo xo lebelela xona. E.W.S.xoba
N. ka mo ngaka e ka laelang ka xona.

Ka fao ba thoma xo axa motse. Ke xona batho ba motse ba
dula ka lethabo mo motseng, xo tu le bana ba bona. Bana ba
swanetse xo kwa batswadi ba bona. Yo a sa ratexo xo kwa
batswadi o nyatšexa kudu. Le basadi ba swanetše xo hlonipha
banna ba bona, ba ba direle tše di swanetšexo

8

Kxale batho ba baso ba be ba axile metse ya bona, xomme ba
e buša, le xo bea melao ye ba motse ba swanetšexo dira ka
yona. Xomme sa mathomo xe motse o axiwa, xo swanetše xo
nyakiwe ngaka ye e swanetšexo xo thea motse ka dihlare xore ba
loi ba se tsene motseng xo senya. Byale mo motseng xo na le
monna yo e lexo mmuši wa ona, ke yena a swanetsexo Xo dira
tša motse wo xoxolo tikoloxong ya ona. Byale ba ba dutšexo
le yena ba swanetše xo e tsomela tša bona dingaka, xomme tšona
di šoma mantlong a bona mo direpuding. Batho ba be ba dula ka
xo kxobokana, ka xobane ba be ba thšaba manaba xe a ka ba
bolaya. Xape lexona ba be ba ratana kudu Ngaka ye e
swanetše xo tla ngwaxa o mong le o mong xo tsošološa dihlare
momotseng o a axilwexo ke yena. Ka fao o thibela dadi, baloi,
bolwetsi le disinyi tse dingwe xore di sike tša senga mo
motseng.

9

Mathomo a ngwaxa le ma felelo a ngwaxa

Mathomo xo swanetše xo bitšwa banna ba ba xolo ba
sethšaba. (Baknowana) Ba pitswa ke kxoši, xo boledišana
ka tša ngwaxa. La fao xo swanetše xo bitša dingaka tše ba
ditubang xore di na le therešo. Xomme dingaka di swanetše
xo tla li ditaola tša tšona, xore di bone xore, na ngwaxa o tla
~~sepela byang. Xomme xo di laots~~

sepela byang. Xomme xe di laotše Mohlomong di laela kxoši xore e nyake nku xoba kxomo enthso. Byale kxomo ye xoba nku ye e swanetše xo yo bolawa Badimong, ke xone Mabitleng a dikax dikxoši tša kxale tše di hwileng. Xomme ka moraxo xa fao xo tiwa mphoko. Mphoko ke makxata le medu ya dihlane tša menuta huta, xomme e, remelelwa pitseng ye kxolo, ya beiwa ka ntle xa motse wa mošate. Pitsa ye e thšetswe metse xomme a hlakantswe le dihlare tšela tša ngaka. Xomme meetse a, a swanetše xo kxewa ke bositsana ba ba sešoxo ba shilafala.

10 Xomme ka moraxo xe e dihlane tšela di bodile ka mo meetsing xo bitšwa masoxana xore a yo tiya mphoko. Ba o tšiya ka manaka a dikxomo xomme ba bangwe ba ya kamo bangwe kamo xo lekana selete kamoka.

Ka mo ba tei bamphoko ba swanetsexo xo šoma ka xona Ba tei ba mphoko xa ba ruwale didyo, ba swanetše xo dya se ba se hwetšaxo motseng o mong le o mong. Ke xone xe ba hweditše mosadi a sa sola mo motseng boxobe byoo ke bya bona, le xa e le byalewa, ka molao bo swanetše bo ye mošate xoba xe bo phethexile ba bo nwe. Xomme motse o mong le o mong ba swanetše xo fiwa kxoxo. Xomme kxoxo tše ke tša bona, ba di a baxana. Byale xe ba feditše xo tiya mphoko, ba boela mošate, xo tsebiša kxoši xore ba feditše. Xomme e ka fao ba boela maxae a bona. Xomme sethšaba se tla lebelela pula fela xore re. Xape se na le kholopelo xore pula e tla na xe mphoko o tiilwe.

11 **Ngwaxa Ngwaxa le selemo.**

Xo na le tirelo ye ngwe xape ma mathomong e a ngwaxa. Ngaka e swanetše xo fa kxoši sehlare xore a se tlotše diphateng, xomme di obiwe dintla byalo ka (rotana) xomme di biwe ditsimilwe, mellwaneng ya naxa ya bona. Ka fao xo thibelwa bolwetše, phefo le pula xore di se ke tša tla ka matla. Xa ele pula xore e se tle ka phefo le sefako.

Ke xona e mong le emong a ka thoma xo lema ka mo a boraxo. Ba bangwe ba epeladihlare ka mathoko a mašemo a bona, xore ba loi ba se ke ba tla ba senya mabele.

Xomme xe mabele a xodile, le dilo kamoka mo mašemong di bukile, batho xa badumelelwe xo dija. Le meroxo kamoka ye e lexo mašemong le mo xohle batho xa badumelelwe xo dija. Xe wa dija, pele kxoši e sešo ya dira borafedi bya xona o na le molatswa kxomo. Kxoši e swanetše xo roma mohlanka wa xona, badimong a swere lerotse, xore a ye xo fa badimo pele (Dikxoši tša kxale) Xomme xe mohlanka, a hwile kxoši e loela xore dikomana di dume. Dikomana ke meropa ye me xolo ka kudu. E ra le modumo, o moxolo. Ba itia ka dithato tša yona. Xomme xe di duma, batho ba ferolwa ke modumo wa tšena, ba a ba byalo ka xe e ke ba toxilwe. Xomme ka bo letšatše ba hlwa ba bina, ke xora batho fa dumelatšwexo xo ja tše ba di byalixo. Byale ke lehlobala, ke nguaxa o mofsa. Batho ba re kxoši e lumile.

Basadi ba xešu kxale ba be ba apara mekxopa ya ruiwa, banna ba be bašoxa mokxopa wa namane xoba putšane, xomme ya ba kobo ya Mosadi. Xomme kobo ye e swanetše xo tlotsiwa ka letsoku. Xo be xo na le tše dingwe tše di beetšwexo menyanya. Xomme tšona di be di swanetše xo ba tše botse xo feta tša xo phela. Basidi ba ba nyetšwexo, ba apara mosise (ntepa,) le thetho. Ntepa ke mokxopa wa kxomo xomme thetho e dirwa ka mokxopa wa pudi xoba phuti. Xomme tse di swanetše di thakxiwe ka dipgheta kamo thoko (edge) xa tšona Mo hloxong basadi ba tlola ka mahura a hlakane le mešidi (maxala a mollo) xomme ka fase xa mošidi ba bea mota (live) o mosese wa letsoku Matsoxong le maotong ba apara mefiri, ye e dirilwexo ka Koporo, le thšipi. Ba phula ditsebe xomme ba tsenga dihlaka.

14

Tumelo le Borapedi bya ba buso la xae le mapitleng

Xo na le medimo ye beilwexo ka xo epelwa mo metseng ye mengwe, byale ofelong bya ngwaxa xoba mo xare xa ngwaxa xe batho ba bena ba sa phele ka xo e ketla, ba swanetše xo ~~xxx~~ rapela medimo ye. Medimo ye e dirilwe ka dikota, xoba sexwere se se swanetšexo xo mela ~~ng~~eng le neng. Xomme xo bolawa kxoxo xoba fudi xore ba falatše madi a selo seo mo modimong wo o epetšwexo. Xomme kxomo e hlabya mabitleng. Xomme xe xo fedile batho ba na le kholofelo ya xore ba tla phela xabotse dikxosi le tšena di dira byalo. Xe pula e ne ba ya xo rapela mabitleng xore pula e ne. Xomme ba tsoma uku ~~xxx~~ xoba kxomo ye nthso xore ba e bolae xona ka fao pula ya na. Xe fula e na ne batho ~~ba~~ ba Uela Kxoši xore diri byalo, a ye xo rapela Motsele wona o axiwa ka dihlare baloi le tladi di se tsene mo motseng xo senya.

15

Hunting

Banna ba xešú kxale ba be ba tswa masolo a xo bolaya diphôôfolo. Sa mathomo xo swanetše xo bitswe ngaka xore e khupe diphôôfolo (lowa) xore di seke tša thsaba. Xomme lesolo le ka bitswa ke kxoši xoba motho fela. Xo khupa diphôôfolo ke xore batho ba ba ileng xo tsoma ba bolaye tše kxolo. Tše byalo ka ditlou le ditholo ect. Xomme mong wa lesolo o swanetše xo fiwa letsoxo la phoofolo ye ngwe le ye engwe. Byale ngaka le yona e swanetše xo ~~fi~~ fiwa nama ke mong wa lesolo.

Ka ntle xa lesolo xo na le batsomi ba ba tsermaxo ka dihlopha, xoba motho a le tu. Xe batsomi e le ~~sk~~ sehlopha xomme yo mong wa bona a bolaya phoofolo, motho yeo o swanetše xo fa ba ba fihlileng fele mo phoofolong ye e hwileng wa pele o fiwa leoto, wa bobedi letsoxo xomme wa boraro o fiwa sešapyane. Sešapyane. ke nama ye e lexo xare xa matsoxo. Xe motsomi a rata a ka sexela ba a nang le bona. Xomme xe motsomi a le tee, a ka ya xae le phoofolo ya xaxwe. Xomme xe a ka xahlana le motho tseleng o swanetse xo mo fa leoto byale ka xa a ka fa yo a bexo a tsono tsoma le yena.

ser.181

16

Tau le nkwe

K34/51

Xo tsoma tau xoba nkwe ke modiro o mothata Bopedi bya tšona di bitšwa Sebata-kxomo. Basadi ba be ba laelwa xore ba seke ba solela maxopoe mexopong ya banna, xomme xo swanetšwe xo thsela metse fela mo mexopong. ya banna, xe ba ilo xo tsoma tau xoba nkwe Xomme xe motho a bolaile tau xoba nkwe o e tliša mošate. Kxoši e swanetše xo fa yo a bolailexo tau xoba nkwe, kxomo. Byale yo a bolailexo ~~xa~~ tau xoba nkwe o swanetše xo bolaya kxomo yeo, xomme apele ba ba mošetšexo moraxo, xo bolaya pnôôfologo yeo. Tlou e bexwa ka linaka la yona.

Xomme xe banna ba bya ba bolaile tau xoba nkwe, ba ~~xaxa~~ xoba moxobo, kwadu ya marumo (war dance)

Xomme xo lethabo le le xolo. Basadi ba phepela, xo bonthša lethabo xe banna ba boya marumong.

Mašoboro xa a dumelelwe xo ya tsomong ya mohuta o mo byalo.

17

Ditaola le baloi

Ditaola ke tšona di šupetšaxo batho le xo ba eletša se ba ka se diraxo. Xe ba swanetse xo yo rapela badimo ke tšona di ba botsaxo byalo. Ke tšona di utullaxo baloi, ba xo bolaya batho bošexo, xoba mosexane. Xomme mehleng ya kxale xe motho a loile e mong o be a bolawa le bana xoba le ba xabo kamoka. Motho yo o swanetše xore a hlakolwe dilo tša xaxwe kamoka Mokome o hwetša moputso mo modirong wa xaxwe.

18

Fishing

Hlapi xa e jewe ke Basotho. ~~Kan~~ mokxwa o byalo xa ba hlokomele xo di swara.

Xe ba je hlapi, ka xobane ba re ke noxa.

Feela mosethšabeng sa batho baboso e ja ke Balepa. Balepa ke batho ba ba tšwaxo Bokxalaka (Rhodesia) Xomme le xe ba sa sware le bona Makxalaka, le ka moaparo, ba fetoxile xe ba tlile xo basotho. Xe kxwedi e mphya e thwasa, ba beola m^eriri kamoka hloxong. Xa ba je selo se se ~~kwa~~ hwilexo ka noši. Byala bona ba ja hlapi feela xaxolo ba ja ~~xa~~ ye ba rexo ke Syabalepa ya ditedu. E nyakilo swana le kxoka (eel) feela xa se kxoka.

Yo a ba rutilexo xo e a jewa xa xo tsebye. Balepa ba swara hlapi xore ba e je, feela xa ba e rekiši.

19

Balepa xe ba tswile Bokxalaka ba dutše Phukubyeng (near Zoekmakaar) Ba bangwe ba bwa ba sa le xona. Ba bangwe ba tloxile Phukubyeng ba dula Nakaneng (New Agatha) Ba bangwe ba dutše xa Mogoboya, ba bangwe xa Mamabolo byalo byalo, ba šwalabane le naxa tše.

22

Dress ornaments

Seaparo sa ba sadi ba xešu se dirilwe ka letlalo la diphoofolo.

Mosese o na le mehuta e mmedi o mong ke wa kxomo, o bitšwa ntepa o mong ke wa pudi o bitšwa Mokxašaxangwe. Ntempa e thakxika dipheta mo le merong la xodimo xomme ka fase ya e ba dithšaka

23.

Birth

Bana ba se xaxešu xe ba belexwe xa ba bexwe kxošing. Xo tsebišwa fela meloko ja xabo ngwana yeo Ke xore ba ba tswalanang le batswadi ba ngwana. Ngwana o swanetše xo hlokomelwa ke bakxekolo. Xore xe mwaxwe a sa le bohlokong a se ke a bolaya ngwana yo. Xape le mo pelexong ba swanetše, xo ba, xona. Ke bona ba swanetšexo xo botša mosadi yo melao, Xore a dule botse le xore a se robale xomme ka moraxo xa matšatši a ke xore xe khubu e kxaoxile ba bitše ngaka e tle xo mo fa dihlare xore a tšuele kxakala hlare tse di thibela ngwana xore a se ke a lwala xe batho ba moswara.

24

Ngaka e swanetše xo fa batswadi te lebata le leso la sehlare se batho ba swanetšexo xo tlola sona mo diatleng xe ba swara ngwana yo. Moxong mmaxwe o mo robotša fase.

Ke xora yo a rang xo mo kuka a a tšie a le' fase.

Byale xe mwaxwe e sale moimana o swanetse a šome xomme e sexo xo swana le motho yo a sa imang. Xa a swaneba xo lwa xopa xo-pethwa xobane e ka ba kotsi Xa a na tswanelo xo ja dijo tsa batho kamoka, xa a na tswanelo yo xo omana le batho, ka mo mokxwa wa lišata xe a owana monna o swanetše a mo tloxele.

25

Infancy

Bana ba rena ba fepya ke mafsi a bommabo, xe mwaxwe ~~ng~~ ngwana a se na mafsi, xo nyakiwa mafsi a kxomo xoba a pudi xore a nwe ona. Xape sijo se bana ba se fiwang ke motoxo (maxeu). Xomme xe ngwana a xodile a fiwa boxobe le nama. Ngwana xa a dumelelwe xore a fe nama xe a sesō a mela mero. Xa a dumelelwe xo ja selo se nang le letswai.

Xape xe ngwana e sale yo monyane mwaxwe o swanetše xo sepela le serokolo, se kxokeletswe mo tharing. Xore xe a longwa (constipation) mwaxwe a mo hlahurele sona, xomme a mo thswele ka xarong. Ke xora ngwana o tla humola xo lla.

26

Youth

Bana xe e sale masoxanyana, xoba basitoana, ba sa le ka fase xa molao wa batswadi. Xape le xe e le ba ba xolo ba sešo ba le malwapa a bona, ba tsa le ka pase xa molao wa batswadi! Yo a direxo byalo o lwa le molao wa batswadi. Masoxana a dula merakeng xomme basitsana ba šāla xae ba phuša bo-mmabo. Xomme masoxana le ona ka lebaka le lengwe a dula maxae xomme ba rutwa xo dula kxorong le ~~kanwax~~ banna. Masoxana xoba ba šimane ba e thuta xo šumiša pora le mosebe xore ba ba be le bonepi. Le xo raloka ka kxati, xo e tukišetša mohla sena sa pa pa ngwe ba šimane ba tlelo xo ba hula. Ba šimane ba e thuta xo dira ka letsopa dikxomo le xa e le diphoofolo tsē ba ba ditsebang.

27

Basitsana bona ba ithuta xo dira bana (dolls) ka matsopa. Xomme nguana yo bvalo ba mnitša (Lešokxothi). ngwana yo xa a dumelelwe xo swarwa ke motho yo mong le yo mong. O a puswa dipheta xomme a hlangwa.

28

Initiation

Masoxana xe a šetše a bolotše bodikana a sa na le lebollo le lengwe xape. Xomme lona le bitšwa "Boxwera" Mo lebollong le, pele bona ba swanetše xo tsoma byang. Xomme ka byang byo xo loxwa kobo ye e bitšwaxo Tlokwa Ba e dira ka manti. Xomme xe e fedile e swana le mphiri wa kxale wa ba basweu wa xo lwa dintwa. Xomme lebaka kamoka xe masoxana a sa ripa byang ba e thuta melao, ke xore direto tša koma. Byale ka se: Phoofolo ye noko e nkxahla byang ka mebala ya yona, ya mangedi ngedi etc. Xomme ka lebaka le xe u sa kxore xo swara ka pela u swanetše xo otlwa xa bohloko. Mosexare ba sepela ka dihlopha xe ba e kxa byang, le xo e thuta difela tša koma. Xomme xe ba feditše xo loxa bo ba iswa nokeng xore byale ba apare x kobo tša bona. Kobo tše di loxwa ke banna.

29

Boys

Basadi xa ba dumelelwe xo ya komeng ya banna. Koma, ke sephiri sa banna xoba sa basadi. Byale masoxana kamoka ba swanetše xo kxobokana mošate kamoka xa bona. Byale ba tla bitšwa Boxwera xa ba sa boledišana le basadi xoba mašoboro a xodileng. Ba bolela ka molodi. Ba e thuta xo kxopela le xo bitša oka moladi. Xe a hwetšwa a bolela le mosadi ka lentšu la molomo o na le molato wa kxomo. Difo di tlišwa ke basadi xoba banenyana mo mošate. Xe ba sepela xo yo etela maxae ba fiwa fumelelo ke kxošana ya bona. Yo a naxo le molato o a hlolwa xona mo motseng wa bona xomme xe a na le molato a lefiswe. Motse wa bona o bitšwa Lešopo xoba moroto.

30

Girls

Basitsana le bona ba kxobokana mošate byale ka masoxana. Ba robala xona xomme xe bosele ba ya maxae xo tsoma dijo. Ba ba dulang kxole, batswadi ba bona, ba ba ba tsomela madulo, kraufsi le motse wa mošate. Dijo ba ja tša bo-mmabo. Xomme mo modirong wo xa xo modiro omong wo o swanang le wa bašimane xe ba le lebollong la Bodikana (circumcision) Bontsi bya ditaba e noba dithotoko, le xe bona ba holofetše xore ke koma. Bašimane

le ba setsana e fo ba selo se tee.

Puberty

Xomme moraxo yo a fihlang bosading ke xore xe byale a tsena bokxarebeng. Xe a le mo tabeng yeo o swanetše xo tsebiša mwaxwe xoba yo mong wa basadi ba ba xolo, xore yena o bone taba ye byalo. Xomme yeo o swanetše xo bexa ba bangwe basadi. Xomme bona ba tla mnitša xo mo tsebiša xe yena a se sa le ngwana e le mosadi xa xo tsongwe ngaka mo tabeng ye. Mosadi e mong le e mong o tseba sehlare

31

Girls Initiation

Sehlare se swanetsexo xo alafa. Ba šumiša le tsoku le leilane. Xomme fao xo fedile. Bare se thibela xore a ka rarana mo mmeleng wa xaxwe. Ditaba tsa ipelexo di ka se sepele xa botse.

32

Koma xoba le bollo

Bana ba ba šimane xe ba xodile, ba kxona xo dula ka ntlele batswadi, ba išwa lebollong. Ke mo ba swanetšexo xo rutwa tsa bonna. Ba hwetša ~~dima~~ dijo tše di a peiwaxo ke bo mwabo kwa xae. Ba rutwa xo kxotlelela mabothata a lefase. Mathswenjexo, dintwa le mediro. Ka fao xe ba hwile xae ba botšwa, xore ke banna. Ba na le thswanelo xo ya marumong. Xe yo mongwe wa bona a ka dira molato o na le thswanelo ya xo lefa molato wo.

Ke lethabo le lexolo xo ba tswadi xe bana ba bona ba boya, kaxobane ba fentše mathswenyexo dikxomo di a bolawa xore ba se nama Byale yo a sa bollaxo xa a na tokelo dilong kamoka tše yo a bolotšexo, anaxo natšo. A ka se bone mosadi lefaseng leo, xa a na tokelo ya xo ya marumong, xe a na le molato xe a dumelelwe xo a hlolwa kxorong ya banna mošate. Xo a lefiswe e bile. Xomme toba yeo ke kxoboxo sethšabeng, ka xobane ke lešoboro.

33

Burial

Xe motho a hwile o iswa lebitleng Xo bitšwa ngaka xe baxabo motho yeo ba belaela, xore o bolailwe ke emong, o mo

loile. Xona ba bitša ngaka xore e senye lebitla la mohu. Xape ba xabo motho yeo ba swanetše xo hwa ka bontši. Xe ba sa belaele, xona, tirelo ya mo lebitleng e dirwa ke bona ka noši. Ba hlaba kxomo xo ba pudi, xomme ba mo alela letlalo la yona ka fase, lebitleng. Xomme xa ele pudi ba modirela lekxeswa. Ba mo fa taelo byalo ka e ke o sa phela. Ba re: xo yena u se ke wa tloxa le dilo tše ka moka, ba mothšelela le dipeu tsa mehuta huta tše yena a bexo a di bywadile.

Ba dira byalwa ba bitša ngaka xore e ba alafe xomme lehu le se ke la boxa xape ngaka e swara mašapo a mabedi a meomo ya pitsi. O itiyanya mašapo a, xo thoma sefahloxong xo iša fase. Xomme e dira xa ne 4 mahlakoring le ka moraxo.

34 Ka moraxo xe xo fedile dikxwedi di se nene ba ~~tsu~~ tswa xo ya ditaoleng, xo bona se se bolaillexo mohu. Mokome ke yena a swanetšexo xo tseba yo a bolaillexo motho yeo. Xomme xe ba boya, ba swanetše xo hwetša, byalwa bya xo beola meriri bo lokile. Xomme ngaka yela ya matho a lehu e swanetšewe ke betšwa xore e tle xo ba fa sehlare sa xo beola meriri. Xomme ka moraxo xe meriri e beotšwe, ba tla roma mnaditsela sebaka xo motho yo ba boditšwexo ke ngaka ~~makam~~ (mokome) xore moloi ke mo kete. Byale xe ba mo thomile, ba swanetše xo ya xo kxoši xo nthša dikxomo tša phexišano xore ba tšwe ba ye mokomeng. Xa ba boele xo yola wa pele. Ba swanetše xo ya xo e mong, yo a sa tsebeng taba tša pele. Xomme xe mokome a ka itiya ~~xaka~~ yola xo bexo xo xopotšwe xore ke yena moloi, a ka bolawa, xoba a lefiswa xaxolo. Xomme xe tša se ke tša mo itiya (ditaola) o swanetše xo lefiwa ka kxomo.

Byale xo fedile (mourning & burial)

Tše xa di a roxane le xo bolokwa xa mohu. Bala xo tloxa mathomong xo ya mafelelong

Lehu la kxoši

35

Xe kxoši e hwile kxoro ya motse e a tswalelwa xwa hulwa e šele. Batho ba bulwa dihloxo naxa kamoka. Xo tsebišwa dikxoši tše dingwe. Tšona di ka tla ka sebele xoba tša romelan~~o~~ motho le kxomo ya xo emela Ditona tša naxa yeo di

swanetše xo nthša kxomo xoba pudi ya xo emela (mathšedisō).
Xomme tse kamoka di bolaiwa mošate mo kxoši e hwetexo xona. Xo
wa le dibyalo tše dingwe xa di dumelelwe xo byalwa ka ngwaxa
wo. Kxoši xe e hwile e bolokwa mo xo bolokilwexo dikxoši
tša kxale le bakhoma ana. Ba molla ka morofa le komana.

Xo thiba difate xe kxoši e hwile

Taba ye e a swana le yela ya mathomo a ngwaxa. Xomme di
papara ka xobane bona ba tlola mešidi wo difathloxong, xomme u
ka seke wa tseba xore yo ke mang E ba ba baso ruri. Xomme
taba ye e direlwa xore ba ba tlaxo mo naxeng ba seke ba re
tlela le bolwetše. Byale motse o swanetše o khuduxe, ba o
axe xo šele le kxoši ya ona e mphsa.

36

Kinship, etiquette.

Borapedi bya batho babaso e be e le byo bo tiilexo. Xe
yo mongwe, a ka thšoxa a thsetše ye ngwe ya ditaelo tša ba diwo
o be a boifa xa xolo. Xo swana byale ka xa motho a utswa a ja
marotse, pele kxoši esešo ya iša badimong ba yona.

Badimo ba rapelwa mabitleng, le ka xae xa xo kxobokano ye
ntsi xe xo iwa xo rapela. Yo eleng yo moxolo o bitša o bitša,
ba a tsebang xore o tswalana le bona xore ba ye xo rapela.
Xaxolo xe ba ya xo rapela mabitleng. Taba ye e dirwa ke xobane
xe batho xoba moloko wo, o bona o sa phele xa botse, ba
swanetše xo ya mgakeng, xore ba bone xore na molato keng.
Byale ngaka e ba botše xore xo lla mokxalabye xoba mokxekolo.
E ka ba tataswetataxo xoba mmaxwe mmaxo.

Byale lena ba le phelang le swanetše xo tsoma se sengwe
sa diruiwa xomme le ye xo hloba mabitleng xoba mo xae.

37

Kinship

Xore madi a sona a thšoloxele le bitleng xoba modimong
wo o ~~ni~~ epetšwexo wa kota. Xomme ka o tee ke yena a
swanetsexo xo bolela xo mohu xoba xo bahu, bohle kamoka ba
homotše. Xomme nama ya selo seo e swanetše xo lewa ya bela xona

fao. xa e thšelwe letswai. Mašapo a bešwa ka mollo. Xomme xa e le ngaka xa e sa na modiro. Yona e boletše xo fedile. Xo rapelwa ba ba hwilexo kaxobane ba sa le xona. Xomme feela ba ka se boye xape xo tla xo phela le rena mono lefaseng. Modiro yo moxolo ke Kxotsware. Ke yena a bufelexo batho kamoka.

38

Marriage

Xe lesoxana le kwane le kxarebe le swanetše xo tsibiša batswadi. Batswadi bona ba swanetše xo ya xo batswadi ba kxarebe.

Xomme xe bu kwane, ba nyala ka dikxomo. Xe lesoxana le ka kwana le kxarebe, xomme batswadi ba bona ba se kwane, xona dilaba xa di loke. Batswadi ba swanetse xo kwana. Dikxomo di sepela ka Mmaditsela, xore di tle di tsebye mohla xo na le hlalo. Xe lesoxana le xanwa ke basitsana o nyaka ngaka xore e mo fe dihlare tša xore ba morati. Ke xona o tla bona mosadi. Byale le yona kxarebe xe e sa hlokomelwe ke masoxana ba e dira byalo.

39 39

Betrothal, wedding

Mo xa xo tsomexe ngaka xe e se xe mositsana adirile phašo. Ke xore xe mositsana a ka e twala a sale lapeng la mmaxwe, xomme a se ke ka lebaka la xona. Xomme fao xo swanetšwe xo nyakwe ngaka, ya xo ba hlakanthša ka dihlare.

Xomme xe ba dirana monna le mosadi monna yeo o swanetše xo hwa. Xo e le masadi xa a na molato a ka se hwe. Xa xo dirwe monyanya.

Dineo

Neo e ba pudi fela ya xo tloša morwedi wa bona lwapeng.

40

Married life

Monyadi le monyadiwa ba swanetse xo dula lwapeng la batswadi. Ngwetši o o apeela mwatswale le Ratswale, xo tee le monna wa xaxwe. Byale ka moraxo xe a f a filwe ngwana o fiwa ya xaxwe pitša xore a a peepele monna le ngwana wa xaxwe xe e le n wana wa mafelelo yena o mosadi wa xaxwe o swanetše xo apeela batswadi xo fihla ba e hwa. Feela ba bang ba ke ba dire meferefere, xomme ba apee tša bona. Ngwetše e swanetše xo bwa batswadi ba lesoxana le xo ba hlonipha. Xo lema mosadi monna o šoxa

mekxopa, le xo ethuta mešomo ya banna.

41

Dissolution of marriage

Xe monna a hwile, mosadi o tla tšwa ke e mong wa leleko leo. Xe xo se byalo dikxomo, di swanetše xo boya xo tee le bana. Xe mohu a na le dithoto, di tla hlokomelwa ke yo a šetšexo nae xo fihla xe bana ba yo a hwilexo ba xoba. A ka seke a dira ka tšona ka mo a ratane. Xe a rata xo tšia se se ngwe sa tšona a botša mosadi wa mohu pele. Feela a ka dira ka tšona ka kxang xomme xa se molao.

Xomme xe bana ba xodile o ba laetša tše e leng tša bona. Xomme le ba swanetše xo hlokomela e le tša mmako bona.

Property

Dilo kamoka e tla ba tša ba ba setšexo setšexo mo lwapeng le. Xa xo yo mong yo a ka nyalang, xoba xo ja dithoto tše

42

Inheritance

Yo a swanetšexo xo ba mojalefa ke ngwana wa pele. Ke yena a ka a belaxo banabo tše di siilwexo ke tatabo. Xomme bontši bya dilo e be tša xaxwe. Xo xo na le mosadi wa malome wa yo a hwilexo, dilo ke tša ngwana yo mmakwe e lexo ngwana wa malome. Le xe ba bangwe ba belexwe pele xomme le ba baxolo xa ba na matla mo dilong tše.

43

Contracts

Mo tsiyanong ya babaso xo xo na tlamo ye e dirwang pele xa kxoši. Xe batho ba nyalana ba nyalana e le bona ka nosi. Tlamo ya bona ke dikxomo. Ke dihlatse, fela tše di swanetšexo xo ba xona, xore dikxomo tše di yang xo nyala di tsebye.

Xomme xr xo ka hlaxa phošo, ke tšona di swanetšexo xo tiiša bohlatse bya xore re tseba dilo tseo.

Taba ye e xanexaxo xaxolo ke xo tšia mosadi wa monna e mong wa monyala. Feela ditaba di no direxa ka mokxwa wo esexo xore ke molao.

Xomme xe motho a ka hlokomela, a ka bona xore, xo tloxa

xe batho ba tsebile molao, ba dirile molao xo ba kxoši ya bona. Xobane kahlolong ba tla botš'a xore na xa u ~~xi~~ tsebe molao na? Xomme u tlema ke molao.

Military system

Nt e lwa ke yo mong le yo mong yo elexo monna.

44

Chief

Kxoši e beiwa ke batho. O feilwa ke ba xabo. Sechaba kamoka se swanetš'exo mohlompha. Le yena o swanetše xo hlompha sethšaba. Baxobo ba bitš'wa Bakhomana. Le bana ba xaxwe ba swanetše xo hlompha ke sethsaba ka mokaxo tu le basadi ba xaxwe. O bella sethseba melao ye se swanetš'eng xo dira ka jona. Kxoši e swanetše e direle ke batho kamoka mediro ya yona. Ba molemele, ba mohlaxolele, ba mo axele dintlo le xo mo fa tje a swanetš'exo xo phela ka tsona.

Xa a swanele xo sepela le naxa ye, xe e se a biditye ke motho yo a mo tsebang. Lefase be la xaxwe xomme ke la sethšaba. Xa a na thswanelo ya xo hloya le xo itiya batho ba xaxwe.

45

Government

Mišo wa kxoši ka melao ye e beilweng ke banna. Xomme yo a thselaxo melao yeo o thsetše ditaba tš'a mmuso wa kxoši Sethšaba kamoka se swanetše xo mokwa.

Council

Lekxotla ke banna ba kxono. Kxoši xa a hlole ditaba a le noši. Ke bona ba swanetš'exo xo a hlola. Xomme xe ba bona phošo ba tsibiše kxoši, xomme yena a ripa.

Headman

Kxoši e na le ditona (indonas) tše le tšona di swanetš'exo, xo a hlola, mola maxae a bona xomme xe taba ya sita bona ba e romela xo kxoši xone yena a a hlole motho yeo.

Matona, ba pilwe dinaxara tše bona ba bušang batho ba tsona. Ke bana ba pang batho mešemo le xo bo laetši mo ba ka dulang.

Tona e swanetše xo hlonipya ke batho.

46

Courts. Kahlolo kxorong

Kxoši e na le matona, a a hlolang melato. Xomme xe molato o šitile tona xo a hlola, xoba motho yo a naxo le molato a nganga, xona molato o fetela kxošing, xore motho yeo a lefe ka kxapeletšo ya kxoši. Xe a xana fao, ba mo tšeela se a naxo le xona, xore a lefe molato wa xaxwe. Mošate xo tsenwa, ka motho yo a bitšwaxo mmaditsela. Ke yena a swanetšexo xo yo tsibiša kxoši, xore motho o tlišitše molato kxorong. Byale kxoši e romela batseta ba yona xo bitša bao ba naxo le molato, xore ba tle kxorong ka letšatši le itseng. Xomme kxoši le yona xa e a hlole molato ka noši molato o a hlolwake banna, xaxolo bakhoma-ma. Byale xe molato o fedile ba tsibiša kxoši. Ka mo ditoba di sepetseng ka xona. Byale xe xo na le phošo kxoši o tla bolela ka mogena a bonang. Xomme molato o fedile yo a naxo le molato o a lefa.

47

Ditaba tša kahlolo di thoma maxae. Xomme xe di šita di ya xo tona yena le banna ba swanetše xo bonthša yo a naxo le phašo. Xe motho yeo a xana ba swanetše ba mo pitisitše mošate xo kxoši. Xe motho yeo a na le molato xomme a nganga kxoši e na le matla a xo thopela motho yeo dithoto tša xaxwe. Xomme ba swanetše xo tsia tše di lekaneng molato xoba kamoka ka xobane e be e le yona kxolexo ya bena.

Wrongs

Xo noxa motho, xo sebana le xo nyatša ba bangwe le xo akeletša batho ba bangwe xo se toba.

Offences

Ke dithsele tše di senang thseko. Ke ditaba tše motho a se nang tsela xa xo di iša kxorong. Byale ka ba re, ba re. Xomme tše xo se keme ya kxorong ya banna.

48

Crimes

Melato ya madi, Bootswa le xo bolaya. Tlalo, di swanetše di ye kxorong xo ahlolwa ke banna.

Tefo ya madi ke xomo.

Bootswa kxomo tše pedi xo bolaya motho yeo o swanetše le yena a bolawe xoba a lefe ka kxarebe. Xomme kxarebe ye e

swanetše e nyalwe ka dikxomo.

Xe mosadi a hlala monna, yo a monyalang o swanetše a pe yeo dikxomo.

49

War

Mehleing ya kxale ntwā e be e thoma ka me kxwa ye mentši: Mo xong ntwā e thoma ka xo baka dikxomo, ka xo baka temo, le ka xo baka phoofolo ye e bolailweng ke motho wa thšaba se sengwe. Xe a ka ne a polaile phoofolo thšaba se se seng sa mo amoxa xoma xo thomexa marumo. Mo xong ke thoma ke bana ba kxoši xe ba bako. Xe yo mong a thšebela sethšabeng se se ngwe se a kwanang le sona, xona ke marumo.

Xo lwa xa ntwā

Ntwā e lwiwa ka meroto (mphatho) moroto o mong xoba merolo e swanetše xo xo ba le kxošana ya ona. Xomme xo ba fihlile ntweng ba swanetše xo ya ka ~~max~~ manthla. Moroto o mong o ~~yaxkax~~ ya kamo omong ka mo. Xomme banna ba baxolo ba swanetše xo šala felo mo xong, xo hlapetša ntwā mo e yang teng. (Diekwane) Xomme xe ba le ba ileng xo hlabana, ba ka thšaba ba swanetše xo ya diakwaneng mo xo šetšexo difoka.

50

Xe ba ka peng a manaba a bona, ba swanetše xo boya xae ka moxobo (war dance) Xomme xe ba mošate ba e kwa xore madira u a boya komana e swanetše xo duma. Xomme ba xale ba ba bolaileng batho ba lumišwa. Ke xore bo hlabelwa dikxomo. Xomme xe ba ka boya ba thopile dikxomo tše dingwe ke tša kxosi. Xomme kxoši e swanetše xo nthšetša baxale bao. Le tsena dikxomo di sweelwa byalo ka phoofolo. Le motho o a sweelwa. E mong omong o tsia letsoxo e mang leoto. Xomme xa ba dire nameng ya motho ba dira kxomong tše di nthšitšweng ke kxoši. Baxale ba rwala mongene (mphiri wa xo bonthša boxale)

Dintwa

Ba xa Mogoboya ba lwele le Bakxaxa xomme ba penya Bakxaxa. Ba thušitše ba xa Letswalo moperepereng wa bona. Ba thušitse Ba xa Letswalo ntweng ya bona le ba Maxakala, xomme ba penya Ba Maxakala.

51

Religion

Ba xešú ba rapela ba dimo. Ke bona ba ba fang bophelo.
Ba rapela mabitleng a dikxoši tsa kxale xomme xa e le modimo ba
re ke ~~xxxx~~ Kxotowane ke yena a dirilexo dilo kamoka.

Bahlabine ba bira noko ke Bapedi xo kwala xwe ba bolaili
'noko' tseleng xe ba tšwa madiilo. (north) Xe ba ba reta ba
re axe mpedi a xo rekwa ka kxomo x axe mpedi. Mohlakwana. A xe
Tubatse. Hlabirwa

Xa ele se ba bexo ba bina sona pele xa se tsebye.

52

Totemism

Mesorong Motula kxasweng xa Ra Mexo ^{mmu} ~~mmu~~ kwa thlole xa bo
Maege a lepedi Moroka Masexamiše a bo photo.

Xa bo sefelele e kepele moxothla. U se bone moxothla xo
nabalala Koa xa bo Ramatladia boroka

Photo e hloba dithamaxa

Dithomo ra sia mmala

Ra šia xo kobota dingwe

Ba bina noko we w e e

53.

From Motle Hutamo (a woman)

Sereto sa ba xa Mogoboya sere:

1. Bohlabine ba mmaphute a mafalo.

Batho ba mwaphaša ka le romo.

Ba ba elexo xo tsoma, ba boya ba ~~zntse~~ enetše ka ~~xxx~~
seala sa thlolo.

2. Batho ba boaxo Serare

Serare xesu Mekhweteng

Mafuding xa Ra-xo-dikwa

Bolla thox a leretše

Xwa lla Theko bo sele.

3. Motswane mo tšwa Maimela

Mpedi yo bohloko bobo motswane.

4. Serurubele sa mokhoba ke a ~~fxa~~ pofa

Ke fofa le mabala a ka

Mona le modia a thšabe

Mo, na le ngwana a lomole

54.

Medicine

K34/51

Dihlare le tšona di xona tše di sumišwaxo kepa baso. Ke dingaka tše di sumaxo modiro mo. Ba šuma ka ditaola. Xape mabotlelo a tšona ke dithebele. Xona le batho ba ba tsebang malewetši xomme ba se na dithebele. Batho ba boifa ngaka. Le tšona dikxoši di boifa dingaka, ka baka la tsebo ya tšona. Ngaka ke xona e tsebang dihlaré tša xo alafa bana. Dihlare di xona tše batho ba ditsebang ka ntle le ngaka. Xo longwa, xo opewa ke hloxo dinto tše xobetseng le litadi. Malwetseng ao batho ba kxona xo e nyakela dihlaré ka ntle le ngoka ya dithebele.

Divination

Mo xo batho ba baso Xo (Bokxethwa) bo ratexa xa xolo. Tumelong ya batho ba baso ba ila dilo tše dingwe xore motho a seke a di ja xoba a di dina. Batho ba baso le bona ba thšoba tše e lexo dithšila. Bootswa, Bohwine-hwini maaka, xo utswa etc., Bana ba swanetše xo dula ba sekexile, ba se na sekodi. Le ba dimong xo ya ba ba sa tsebexo monna (ba setsana)

55

Magic

Batho ba baso ba na le mehlolo. Xaxolo mehlolo ke taba tša dingaka.

Batho ba kxona xo sepela bošexo, ba loga batho ba ba ngwe. Ba ba robotša boroko xore ba kxore xo ba loya. Batho ba kxona xo fetoxa tladi, xo fetoša lenti ya e ba noxa, xoba xo fetoxa tau thšwene etc. Xomme matla a ma byalo a boifa ke batho.

56

Music

Batho ba sethsaba sa xesu bana le moopelo Bohlatse ke byo. Ngwana yo nong le yo mong o ka bona a opela, xomme a sesu a rutwa ke motho. Batho babaso ba belexwe e le baopedi.

Songs and dances

Xo dikopelo tše ba di kxethileng xore ba diopele. Tse dingwe ke tša ditholoko, le tša xo suma ka tsona. Xa xolo dikopelo kamoka tse batho ba di opelang, ke tša xe ba bina. Dikopelo

ser.181

K34/51

22X

56 cont. kamoka ke tša xo bina. Byale ka Matuma yona ke ya basitsana.

Viša ye ba e ralokang ka lehlakana xomme ba bina.

Xomme le yona e na le mehuta ye mentši Ke Kiba, monti,
Monyakalala Thipu etc.

Games

Moroba, kxwele Kxo-ose manee le xo tuntela madibeng. Boys
Girls. Laketo, Amalexodi le Bokoti.

END. S. 181